

Тэма 10. СВАТЫ ЛЕТНЯГА І ЗІМОВАГА СОНЦАСТАЯННЯЎ

Свята з нагоды **Дня летняга сонцастаяння** было самым папулярным у большасці народаў. Яго адзначалі на ўсіх кантынентах. У традыцыйнай культуры яно займае пачэснае месца. Асноўнае свята лета – Купалле, Сан-Джавані (у рымлян), Жан-Баціст (у французаў), Сан-Хуан, або Сан-Жуан (у іспанцаў), святы Джон (у народаў Брытанскіх астравоў), святы Ханс (у нарвегаў), Іёнсок (у датчан), Мідсамар (у шведаў), Іван Купаван (у харватаў), Янаўдзень (у балгараў) і г. д. У Кітаі – гэта Дуаньу (Сапраўдная сярэдзіна) і Цяньчжун цзе (свята Нябеснай сярэдзіны) – вельмі падобныя на святкаванні Новага года. Карэйскае летняе свята Тано звязана з заканчэннем сяўбы і летнім сонцастаяннем, пра што сведчаць і старажытныя яго найменні – Сезон гарачага поўдня, Сезон сярэдзіны Неба.

Па-сутнасці, гое ж самае і ў краінах Еўропы. Напрыклад, у народаў Швейцарыі дзень Іаана Хрысціцеля (24 чэрвеня) дзяціў год на два паўгоддзі, пасля якога сонца паварочвала на зіму («Св. Іаан адчыняе дзверы зіме»). Старажытныя аўстрыйцы таксама дзяціў год на два паўгоддзі ў залежнасці ад летняга і зімовага сонцастаяння.

Лета пачыналася з дня сонцавароту, святкаванне якога працягвалася не адзін дзень (прыблізныя межы размяшчаліся ад 15 чэрвеня да 4 ліпеня). Уражае падабенства рытуалаў і абрадаў (паленне кастроў, скаканне праз іх, збор зеляніны, павер'і пра ведзьмаў, водныя купанні і інш.), якія ладзіліся на дзень летняга сонцастаяння.

У еўрапейскіх краінах у перыяд прыняцця хрысціянства купальскае ігрышча зведала больш за ўсё ганенняў і крытыкі. Толькі ў Расіі, дзе яно было распаўсюджана не так шырока, супраць «бясоўскіх пацехаў» выступаў ў 1505 г. ігумен Памфіл, царкоўны сабор 1551 г. (Стоглаў, № 91–93) і інш. У Вялікім княстве Літоўскім больш памяркоўнай адносіліся да дзедзінскай веры, таму і Купалле добра захавалася. Ды і само язычніцтва, як зазначаў Н. Галькоўскі, «не выступала супраць хрысціянства, а працягвала існаваць найперш таму, што яго не было чым замяніць: духавенству патрэбен быў час і спосабы навучыць насельніцтва новай веры».

Аднак ва ўсёй Еўропе супраць галоўнага язычніцкага ігрышча з такой сілай была развязана вайна, што на ўсходне-славянскіх землях новая вера і ўдасканаленае сонечнае летазлічэнне, думаецца, прымаліся па прычыне: калі нельга поўнасцю замяніць «паганскае», то ва ўсякім выпадку не прымаць Купалле, а іншае, ахрысціяніўшы яго. Таму юліянскі каляндар прымаўся па візантыйскім узору, але з мясцовымі адхіленнямі. Новы год устанаўліваўся не з 1 верасня, як у Візантыі, а з вясны па-язычніцку.

Усім кропкам раўнадзенства і сонцастаяння, акрамя летняга, надавалася ўвага з дапамогай прымеркавання да іх важных хрысціянскіх свят. З Купаллем злучаны не такі значны дзень – «Рождество честного славного Пророка, Предтечи и Крестителя Господня Иоанна». Акрамя таго, у валачобных каляндарных песнях, якія добра паслужылі справе сінкрэтызацыі двух культур, а прызначаліся дзеля хрысціянізацыі «паганства», свята таксама не ўвайшло ў першую дзясятку найбольш папулярных, хоць у народным календары яго статус высокі.

Адчуваецца, што царквой быў уведзены Пятроўскі пост адразу за Тройцай (з панядзелка да 11 ліпеня), які прадпісвае духоўнае ўстрыманне (адмова ад розных спакус), каб стрымаць купальскі шпюбна-эратычны разгул.

Свята зімовага сонцастаяння ўспрымалася ў народнай традыцыі як кропка павароту на новы цыкл жыцця:

На нова лета дай, Божа, жыта!

Добры вечар, багаты вечар!

Усходнеславянскія зімовыя традыцыі спалучаюць язычніцкія і хрысціянскія традыцыі ў святах і прысвятках зімовага цыклу народнага календара.

Каляды (Ражство Хрыстовае, Шчодрок, Вадохрышча) – апагей зімовых святкаванняў. Ён спалучае традыцыйнасць і хрысціянскія ўплывы, культ продкаў і дрэваў, павер'і, прыкметы, вераванні, варажбу, маскіраваньня тэатралізаваньня шэсці, традыцыі батлейкі [16].

Рысунк 14. – Беларуская Батлейка

На Каляды ў беларусаў былі тры куцці: Першая Пасная (Бедная, Галодная), Другая Шчодрая (Багатая, Мясная, Тоўстая), Трэцяя (Вадапасная, Хрышчэнская, Галодная). З найскравейшых калядных абрадаў і звычаяў і да гэтага часу праводзяць шчадраванне, ваджэнне «казь» («кабылкі», «вала», «тура», «мядзведзя», «жорава»). Ладзяцца тэатралізаваныя дыялогі-«прадстаўленні» паміж мужам і жонкай падчас куцці з замаўленнем добрых ураджаеў у полі і на гародзе.

Дамінантныя матывы калядак і шчадровак – пра будучыню роду. Шчадроўскія – калядныя песні, якія выконваліся напярэдадні Новага года з прыпевам «Шчодры вечар». Можна выпучыць тры групы калядак і шчадровак:

1) язгніцкага паходжання, якія не зведалі моцнага хрысціянскага уплыву («Пайшла Каляда, калядуючы», «Го-го-го, каза» і іншыя з прыпевамі тыпу «Каляда», «Лада», «Шчодры вечар, добры вечар», «Шчодры вечар добрым людзям»);

2) песні Раства, у якіх праяўляецца хрысціянскі пачатак, могуць несці значны адбітак фалькларызацыі, гэта так званыя духоўныя песні;

3) калядкі, што падвергліся пэўнай хрысціянізацыі, напрыклад, за кошт уключэння ці замены прыпева на «Святы вечар», «Святое Васілле» і інш.

Падзел калядных песень беларусаў паводле ідэйна-тэматычнага зместу:

1) агульнакалядныя (песні, якія па сваім змесце можна назваць перадкаляднымі, пераходнымі ад піліпаўскіх да ўласна калядных:

Ой, калядачкі, калядачкі,
Вы барджэй, вы барджэй,
Вы прынясіце ў блыны дражджэй.
Нам піліпаўка надакучыла,
Жываты нашы пазамучыла...

2) віншавальна-велічальныя калядкі гаспадару і гаспадыні, дачцэ, сыну;

3) жартоўныя канцоўкі да песень;

4) каза;

5) Васілле;

6) калядныя карагоды і гульні лірычнага і жартоўнага характару;

7) песні, прымеркаваныя да каляд (пераважна на сямейную тэматыку, пра няшчасную долю маладой ў чужыне).

Улюбёныя мастацкія прыёмы калядак і шчадровак – паўторы, трохкратнасць, паралелізмы. Багацце вобразнай сімволікі, сталых эпітэтаў, алітерацыі, інверсіі і інш., выразнасць паэтычных прыёмаў вельмі разнастайныя. Члены сям'і гаспадара параўноўваюцца з ясным месяцам, красным сонцам і дробным зоркам, гіпербалізуюцца поспехі гаспадара і гаспадаркі.

Вясельна-любныя, зратычныя рытуалы ладзяцца падчас Каляд пры правядзенні «Яшчара» («Яшчур») і «Жаніцьбы Цярэшкі». Яны звязаны з язгніцкімі культурамі Велеса і Лады.

? Пытанні і заданні

1. Якім быў ідэйна-тэматычны змест калядных песень? Падкрэсліце: 1) агульнакалядныя; 2) віншавальна-велічальныя калядкі гаспадару і гаспадыні, дачцэ, сыну; 3) жартоўныя канцоўкі да песень; 4) воўк; 5) каза; 6) Васілле; 7) заяц; 8) песні пра продкаў; 9) калядныя карагоды і гульні лірычнага і жартоўнага характару; 10) песні, прымеркаваныя да каляд (пераважна на сямейную тэматыку, пра няшчасную долю маладой ў чужыне; 11) песні пра надвор'е.

2. Назавіце асноўны змест батлейкі:

а) нараджэнне Выратавальніка Свету;

б) інтэрмедый з удзелам асоб традыцыйнага беларускага жыцця;

в) казкі пра жывёл.

3. Падлічыце, на колькі сутак не супадае дата святкавання Купалля ў католікаў і праваслаўных ад дня летняга сонцастаяння?

4. Правядзенне дыскусіі на тэмы: «Ці маглі нашы продкі адзначаць Новы год летам?».

5. Выпішыце і прааналізуйце з культуралагічных пазіцый прыпевы купальскіх песень.

6. Вывучэнне і спяванне калядных і купальскіх песень, а таксама выкананне абрадавых гульняў.